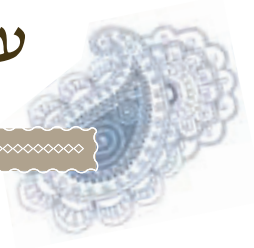

על עבודה רוחנית בלימוד תורה

הרב אורי ליפשיץ

הרב אורי ליפשיץ, שותף בצוות 'לב לדעת', רב קהילת טירת צבי
ור"מ בישיבת שיח יצחק

א. לקום מן הספר

באיגרתו המפורסמת של הרמב"ן הוא מדריך את בנו בעצות ובהנחיות מוסריות ודתיות חשובות. ביחס ללימוד התורה הוא כותב: "וכאשר תקום מן הספר, תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו".

בפשטות, "דבר אשר תוכל לקיימו" מתכוון לדבר הלכה. כך למשל, הלומד סוגיית כיבוד אב ואם במסכת קידושין, צריך לשאול את עצמו מה עליו לעשות ביחס להוריו לאור הסוגיה. אך נראה שדרישתו של הרמב"ן גבוהה יותר, אין כוונתו לחפש בלימוד של כל פרק תנ"ך, פסקה בכזרי ואפילו משנה במסכת בבא בתרא היבטים הלכתיים הנוגעים לחייו של כל לומד. וכן לא רק לימוד של סוגיות וסעיפים הלכתיים הוא בבחינת "דבר אשר תוכל לקיימו", אלא 'דבר אשר תוכל לקיימו' משמעו היבט מתוך הלימוד שהוא בעל נופך קיומי, ויש לו נוכחות בחייו של הלומד. בלשון אחרת - כל לימוד הוא הבטחה. החיפוש הוא אחרי קיומה של הבטחה זו, ומימוש הדברים שבשלב הלימוד היו ידע ומחשבות בלבד, בתוככי עולם המעשה והרגש של האדם. ניתן לומר גם שהקיום הוא לא רק לגבי האדם, אלא גם ביחס לדברי התורה. המשכת דברי התורה מעבר לספר, אל החיים, מאפשרת לקום אותם ולהעצימם.

בדבריו של הרמב"ן באיגרתו מופיעות הדרכות והמלצות רבות וחשובות שאין כאן המקום לעמוד על כולן, אך הן מכוננות דמות של לומד בעל מידות (ענוה, יראת שמים, הסתלקות מן הכעס, התמדה בלימוד תורה), שהן תנאי ליכולת ללמוד ולהפיק מן הלימוד את הקיום המדובר, 'ראשית חכמה יראת ה'".

מבחינה מעשית, ניתן לזהות שלושה שלבים בתהליך 'קיום הלימוד'. השלב הראשון והמובן מאליו הוא שלב הלימוד, שלב הישיבה ליד (ואולי בתוככי) הספר. האדם הלומד תורה עוסק בדברי תורה, ומעייניו נתונים להבנתם ולימודם. השלב השני הוא השלב שבו האדם 'קם מן הספר', שלב זה מתרחש אחרי הלימוד הראשוני, והוא כרוך בהיפרדות מסוימת מן הספר, ובקימה ממנו. הקימה מן הספר מאפשרת להתבונן על הלמידה במבט חדש, ולראות אותה מזווית שלא הייתה אפשרית תוך כדי הלימוד. רק אז מזמין אותנו הרמב"ן 'לחפש'. לחפש - כי אין הדבר נמצא בנקל, וכי פעמים יש לעמול ולטרוח, להתבונן, להקשיב ולהטות את הלב כדי לגעת בלבם של הדברים ושיגעו הדברים בלבנו. החיפוש באשר למדתי אם יש בו דבר שאוכל לקיימו, נשען על הנחה כי הספר (שזה עתה קמתי ממנו) אכן אומר דבר מה שאוכל לקיימו, והוא מתבסס על אמון בהיותה של התורה תורת חיים במובן האישי ביותר - תורה המורה לי כיצד לחיות ולהיטיב את דרכי.

את הניסיון לקום מן הספר ולחפש דבר שנוכל לקיימו אנו מכנים 'עבודה רוחנית'.

'עבודה' - ללמדך שאין הדבר מידי ופשוט, אלא הוא דורש עמל ומאמץ. עבודה, לא רק כדברי חז"ל על הפסוק בדברים ו' "ואותו תעבוד" - שתהא עוסק בתורה ובמצות (תנחומא, ויקרא, טו), אלא גם ביחס לציווי התורה - "לעבדו בכל לבבכם", כלומר עבודת הלב ויגיעת הנשמה. עבודת לב זו נועדה, כהנחייתו של רבי נחמן מברסלב, "לעשות מהתורות תפילות", כלומר להוסיף ללימוד השכל את המגע לחיים, ללב ולנפש.

'רוחנית' - כדי להצביע על הממד החורג מהחשיבה והלימוד הרגילים אל עבר מרחבי הרוח והפנימיות. 'רוחנית' גם כביטוי לדברי חז"ל, שעל המורה להיות 'איש אשר רוח בו' - שיוודע להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד, ובעיקר כדי לזכור את דברי קהלת - 'אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח'.

תכליתה של 'עבודה רוחנית' בלימוד התורה היא לנסות ולמצוא את הדבר שאוכל לקיימו. לזקוק, להעמידו לפניי, לחוות אותו, להפנים אותו, ולהזמינו ללכת איתי הלאה. לקיימו ולהקימו כשאני עצמי קמתי מן הספר, ולא להשאירו שם כשאני מתרחק מהלימוד. ועם כל זה, לזכור שסודו של הלימוד לא בהכרח נגיש לי, וגם אל מה שמצאתי עוד אוכל לחזור בעתיד ממקום אחר ולראות בו דברים אחרים, כדברי חז"ל - "דברי תורה: כל זמן שאדם הוגה בהן - מוצא בהן טעם" (עירובין נד, עמוד ב).

ה'עבודה הרוחנית' היא כלי המתחדש בדור האחרון בבתי מדרש שונים (גם אם בשמות אחרים ובדגשים אחרים). ממילא, על אף שניתן לייסדו על מקורות ולמצוא לו סימוכין, רובו עדיין סמוי מן העין. הכתוב להלן הוא פרי של התנסויות שונות עם קהלי תלמידים שונים, ובעזרת ה' פרסומם של הדברים יביא לחוויות נוספות, לקחים ותובנות.

ב. תנאים מאפשרים

נראה שכמו דברים רבים נוספים, עבודה רוחנית לא יכולה להתרחש בכל מקום, בכל זמן ובכל תנאי. יש כמה תנאים שיכולים לאפשר את הצלחת העבודה שבעקבות הלימוד. ראש לכל, הוא האמון של המורה בהיותה של התורה תורת חיים, הנושאת בחובה אותות ואורות ללומדיה. אחרי האמון הזה, נדרש גם אמון של המורה ושל תלמידיו בעצמם וביכולתם ללמוד תורה ואף לחוות את הלימוד ולהוליכו איתם. לצד האמון נדרשת הקשבה גדולה מצד המורה ומצד התלמידים - הקשבה לתורה, לנפשי פנימה, לתלמידים ולחברים לכיתה. אמנם, עבודה רוחנית יכולה להתבצע ביחיד, אך ערכם של הצוותא והחברותא איננו רק בלימוד אלא גם בקימה ממנו. על כן עבודה רוחנית מוצלחת תלויה מאוד ברמת המיומנות של הכיתה בהבעה אישית, בשיחה, בהקשבה, בשיתוף ובשיקוף. עוד חשוב לייחד לעבודה הרוחנית זמן מרווח כדי לא לקטוע תהליכים באיבם ולא להאיץ את מה שזקוק להבשלה אטית. לא רק זמן מרווח דרוש, אלא גם ארגון חלל הכיתה למעגל ללא שולחנות, (ללא פלאפונים כמובן) וישיבה בכיתה נקייה ושקטה. נתונים אלו יכולים להועיל מאוד לעבודה מסוג זה.

לפני תחילת העבודה הרוחנית, מומלץ להסביר לתלמידים מה תכליתה ומה מהותה. עוד מומלץ לא לחייב תלמיד לקחת חלק בעבודה שכזו, אלא לאפשר ולהזמין - ולזכור שלכל אחד נטיית נפש ייחודית לעבודתו הוא. וכדברי חז"ל, "אני בריה וחברי בריה, אני מלאכתי בעיר

חלק ב ♦ על למידה משמעותית בלימוד התורה

והוא מלאכתו בשדה, אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו, כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו, ושמו תאמר: אני מרבה והוא ממעיט - שנינו: אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים" (ברכות יז, עמוד א)

היכולת להנחות עבודה רוחנית מיטבית דורשת אימון וסגולות שיש לפתח. בין השאר על המנחה להגדיר היטב את הנושא, לדייק בשאלות שהוא שואל כחלק מתהליך העבודה, לכוון את שלב האסיף של פירות העבודה מהכיתה, להיות גמיש בהנחיה ורגיש בתגובות.

מומלץ לבקש מהשותפים לתהליך העבודה הרוחנית לכתוב את דבריהם, ולא לענות בעל פה. הכתיבה מסייעת למחשבה להתברר, ומאפשרת גם לקיים סבב של דיבורים שבו קיימת פחות השפעה של דובר אחד על משנהו.

ג. בפועל ממש

אם כן, כיצד מתרחש תהליך של עבודה רוחנית?

כפי שציינו לעיל, מטרתה של העבודה הרוחנית הוא לקחת את החומר הנלמד ולתת לו קיום בחיינו. בדרך כלל אנו מתייחסים לעבודה הרוחנית כעבודה המתרחשת לאחר הלימוד ובעקבותיו.¹⁰⁹ להלן, נציע כמה אפשרויות לעבודה, ונדגים אותן במבחר תכנים ממקצועות התורה השונים. בכל אחד מהכלים המתווה הכללי דומה, כלומר - לאחר הלימוד פונה המורה אל הלומדים עם שאלה או הזמנה למחשבה, התבוננות והפנמה (וכאמור לעיל, עדיף גם שההזמנה תהיה לכתובה אישית), לאחר מכן ניתן לאסוף תשובות או מחשבות מתלמידים החפצים בכך, ולעורר דיון אם הזמן והתנאים מתאימים לכך.

קודם לעבודה הרוחנית מומלץ לחזור ולסכם בקצרה את החומר הנלמד, ולדייק היטב בדעות או במסקנות שניקח לשלב הבא.

1. עבודה ראשונה - עבודת הרגש והחוויה

סוג זה של עבודה מטרתו לחבר את הדברים שנלמדו לעולמו הפנימי של הלומד. אין כאן מאמץ להגיע למסקנה 'נכונה' או 'לא נכונה', אלא ליצור זיקה בין הפרק או הסוגיה אל נפשו של התלמיד. כך למשל, יכול המורה לשאול בסיום הלימוד של סוגיה בגמרא - 'מה חשת בזמן קריאת הסוגיה?'. לעתים ניתן לשאול דווקא על הרגעים שאחרי סיומו - 'מה אתה מרגיש כעת עם סיום הלימוד של הפרשה?'.¹¹⁰

התשובות לשאלות אלו בדרך כלל יהיו קצרות, וניתן יהיה לבטאן במילה אחת (שמח, מופתע, מהורהר, מתלהב). לעתים יחוש תלמיד כמה רגשות מעורבבים, או שירגיש צורך להוסיף למילה הקצרה גם הסבר כלשהו, מדוע חש כפי שחש בזמן הלימוד.

לפעמים אפשר לשאול את התלמידים על רגש מסוים וממוקד. למשל - 'מה הפתיע אותך בפרק?', 'מה שימח אותך במהלך הלימוד של ספר שמואל?' וכדומה. שאלות כאלו ואחרות פותחות צוהר להרגיש את הסוגיה או את פרק הלימוד, הרגשה שגם בלי הצעד המפורש

109 אמנם, יש כמה תרגילים שניתן לעשות עוד טרם הלימוד, אך בדברינו נתמקד באלו הנעשים לאחר הלימוד.

שמנסה לקחת את החומר הנלמד לחיים, יוצרת חיבור בין התורה והלומד.

חשוב לציין כי במקרים רבים תוכל עבודה מעין זו להציף בפני המורה קשיים שעולים אצל התלמידים. כך למשל, יכול תלמיד לומר כי בזמן לימוד סוגיית מצוות האב ללמד את בנו תורה, הוא חש תסכול נוכח העובדה שאביו אינו מסוגל ללמוד עמו תורה (בגלל עומס בעבודה או העדפות אחרות). לחילופין, יכול תלמיד לספר כי הוא מרגיש חוסר נחת בעקבות לימוד פרק כא בבראשית, גירוש הגר וישמעאל. לנו כמורים אמירות מעין אלו חשובות מאוד. הן מאפשרות לנו להבין את המקום שבו נמצאים תלמידינו, ומסייעות לנו לכוון את השיעורים הבאים שיהיו משמעותיים ומדויקים עבורם.

2. עבודה שנייה - עבודת ההזדהות

הזדהות היא כמובן רגש כרגשות אחרים, אך במובנים רבים מדובר בעבודה רוחנית שמזמינה 'כניסה פנימה', ולקיחת הלימוד אל חיינו של הלומד בצורה מפורשת יותר. כך, למשל, יכול המורה לשאול את הלומדים בעקבות לימוד הפרק השני במסכת ראש השנה, וסיפור המחלוקת שבין רבן גמליאל ורבי יהושע - 'עם מי מהתנאים שפגשנו במשניות (רבן גמליאל, רבי יהושע, רבי עקיבא, רבי דוסא בן הרכינס) אתה מזדהה?'. אין בשאלת ההזדהות שיפוטיות ביחס לדמויות שעמן לא הזדהה התלמיד, וכמובן שהיא אינה נוגעת לפסיקת ההלכה. עם זאת, מאחר ש"אלו ואלו דברי אלוקים חיים", הזדהות של התלמיד עם אחת הדמויות מחברת את הלימוד ואת דמויות המופת לעולמו הפנימי. שאלות דומות הן שאלות הנוגעות לתלמיד ישירות, בסגנון 'איזה פן בלימוד אתה מזהה בעצמך', כך למשל בעקבות לימוד ברכת יעקב לבניו, יכול המורה לשאול את התלמידים 'באיזו מהברכות שמברך יעקב את בניו אתה חש שהתברכת בעצמך?'. לעבודת ההזדהות מגוון תרגילים אפשריים, כמו לבקש מהלומדים לכתוב משהו לכלל חברי הכיתה (או לנמענים אחרים) בשם הדמות שאיתה הם מזדהים.

עוד אפשר לתת לעבודת ההזדהות צורה של מפגש, ולשאול 'עם איזו דמות מסיפור יוסף ואחיו רוצה היית להיפגש?', ולהוסיף - 'מה היית שואל אותה?'

3. עבודה שלישית - עבודת הדמיון

מעבר לכוחות הרגש, ניתן לעבוד גם על כוח הדמיון. כלי הדמיון יכול לסייע לאותה 'קימה מן הספר' שאנו מבקשים, ולאפשר ללימוד לפרוץ ממרחבי השכל והחשיבה האינטלקטואלית אל החיים של הלומד. בעזרת הדמיון ניתן לחרוג מהכתוב אל מחוזות שלא מופיעים בו - במקום ובזמן. כך למשל ניתן להזמין את התלמידים לדמיין את המעמד המרגש של העלאת ביכורים לבית המקדש, או את ההתרחשות בבית המדרש ביבנה, ולדמיין מה התרחש ביום שאחרי יציאת בת הקול שאמרה "הלכה כדברי בית הלל", וניתן לדמיין גם כיצד היה חש מלך כוזר אם היה נקלע לחצרו של הבעל שם טוב.

4. עבודה רביעית - עבודת היוצא לחיים

שלושת סגנונות העבודה שהובאו לעיל, מזמינים את הלומד לחבר את עולמו הפנימי אל התורה, אך לא עוסקים ישירות במסרים ובמשמעויות שעולים מהלימוד אל חייו של הלומד. העבודה מהסגנון הרביעי מכוונת אל מקום זה בדיוק. כמובן שאפשר לשאול את הלומדים 'מה המסר שלקחת מלימוד הפרק לחיידך', אך במקרים רבים דווקא עבודה מדויקת יותר עשויה להיות פורייה יותר. כאן נדרש המורה לבחור בעצמו את אחד העקרונות המובעים בסוגיה או בפרק, או את אחת ההתלבטויות הערכיות שנלמדו, ומהם לצאת אל העבודה הרוחנית האישית של הלומדים. לדוגמה, בעקבות לימוד מקורו של האיסור להזיק (על פי ראשונים ואחרונים בתחילת מסכת בבא קמא) יכול המורה לשאול את הלומדים - 'נסה להיזכר היכן בחיידך בעבר הזקת בשוגג או במזיד?' ולהוסיף - 'בעקבות הסוגיה, כיצד היית נוהג היום?'. דוגמה אחרת, בעקבות לימוד פרק כז בתהילים, יכול המורה לבקש: 'חשוב על תחושה דומה למתואר בפרק "אם תחנה עלי מחנה?" מה תעשה או תחשוב ברגעים אלו כדי שלא יירא לבדך?'.

ד. תשומת לב

לצד הצעתנו כיצד להנחות את העבודה הרוחנית בכיתה, חשוב לשים לב לכמה נקודות שעלולות להיות לרועץ.

ראשית, הדברים אינם מתאימים לכל כיתה ולכל קבוצת לומדים. במקרים רבים, היחווה הלא כתוב בין התלמידים למורה הוא שלא עושים דברים שאינם לצורך הבחינה, וממילא שאלות אישיות וכאלו הדורשות עבודה פנימית עשויות להיתקל במחסומי צניות או סתם קושי בשפה ובביטוי של עולמות הרגש והחוויה. על כן, חשוב גם כשמנסים ליישם את הצעתנו, לעשות זאת בזהירות, במינון נכון ותוך ההקדמות הנדרשות, וכמובן - בניסיון לאפשר מרחב מיטבי כפי שהצענו לעיל.

בנוסף, יש להיזהר שלא להרבות בעבודה רוחנית, ולא לחזור על תרגילים בסמיכות גבוהה מדי. חלק מהחן של הדברים הוא היותם מפתיעים ומזמינים למקומות חדשים. הפיכתם למשהו מחייב ושגרתי יכולה להוציא מהם את העוקץ. בנוסף, במקרים רבים, אחרי שהתלמיד נשאל פעם או פעמיים 'מה אתה מרגיש נוכח הסוגיה?', הוא ישאל את עצמו את הדברים באופן טבעי. עוד חשוב לא להיות דוגמטי ובנאלי בניסוח השאלות, לגוון ולדייק מסוגיה לסוגיה ומפרק לפרק על פי אופיו של הפרק ואופייה של האווירה בחבורת הלומדים.

זהירות נוספת נדרשת בזיקה שבין הלימוד לעבודה הרוחנית. אם השלב השני יהיה תלוש לחלוטין מהלימוד, עלולים חלק מהתלמידים לזלזל בו, או חמור מכך - לזלזל בלימוד. עבודה רוחנית מיטבית היא כזו שללא הלימוד, קשה לבצע אותה, ועם זאת - היא מוסיפה נופך חדש המפרה את הלימוד עצמו.

כמובן שהעבודה הרוחנית נעשית מתוך ההקשר של מטרות לימוד התורה, אהבת התורה,

הכבוד לגדולי ישראל, והאמון וההערכה להלכה ולמצוות. ולכן יש לכוון את הכלים שהצענו למטרות אלו. כמובן שיש להיזהר מאמירות לא מכבדות כלפי דמויות של גדולי ישראל, ויראת שמים היא תנאי חשוב לקיומה של העבודה הרוחנית.

עוד נציין כי לאור העובדה שאנו מנסים לגעת במקומות עדינים בנפש האדם, חשוב להותיר מרחב ללומד. לא ללחוץ על תלמידים לענות לשאלה בקול ולא לבקש לשתף ללא התנדבות של הלומדים.

ה. הדגמות - הלכה למעשה

כדי לאפשר למורים 'לטעום' מהעבודה הרוחנית, מובאות להלן שתי הדגמות קצרות של פרקי לימוד בתנ"ך ובגמרא, והצעות לעבודה רוחנית בעקבותיהן.

1. הדגמה בסוגיית "עבדי איניש דינא לנפשיה"

מקורה של הסוגיה העוסקת בעשיית דין עצמית במסכת בבא קמא בדף כ"ז. מדובר בסוגיה הנפרסת על כשני עמודי גמרא, ויוצאת מסיפור על אדם שהיכה את חברו עקב סכסוך על בור מים. הסוגיה מתגלגלת לדיון עקרוני ורב הוכחות בשאלת האפשרות של עשיית דין עצמית, ללא התערבות בית דין. הלימוד בסוגיה עשוי להימשך זמן משמעותי בכיתה ממוצעת, אך להיוותר בסיומה ללא עבודה רוחנית - זו יכולה להיות החמצה של ממש. אמנם הסוגיה נוגעת לרבדים הלכתיים רבים (למשל, האם רשאי אדם ששכנו חסם את החניה שלו, להזיק לרכב החונה ולדחוף אותו), אך בדרך כלל הם לא יהיו משמעותיים לתלמידינו. מאידך, דווקא השאלות העמוקות המונחות בתשתית הסוגיה יכולות להיות אתגר פנימי לתלמיד, ולהוות "דבר אשר הוא יוכל לקיימו", אם יקום מן הספר, ויעבוד על כך. לאור הצעותינו לעיל, נציע מגוון תרגילים לעבודה רוחנית בעקבות לימוד הסוגיה.

א. עבודת הרגש והחוויה:

- כיצד חשת במהלך לימוד הסוגיה?
- מה הרגשת נוכח דבריו של רב נחמן בסוגיה? (שעל השכן שנעשק היה להכות את רעהו לא רק מכה אחת אלא מאה!)
- איזו מהוכחות הגמרא הפתיעה אותך? מדוע?

ב. עבודת ההזדהות:

- בסוגייתנו מופיעה מחלוקת אמוראים, האם האדם יכול או לא יכול לעשות דין עצמי. עם מי מהאמוראים הזדהית? מדוע?

- איזו דמות המופיעה בסוגיה היית רוצה לפגוש? מה היית שואל אותה?

ג. עבודת הדמיון:

- דמיין את בן בג בג (שדבריו מובאים בסוגייתנו כהוכחה לכך שמותר לעשות דין עצמי) כנס לכיתתנו. מה היה הוא אומר על מה שנאמר בה עד כה?
- נסה לדמיין את האישה הרואה שני אנשים נצים, ומתערבת כדי להציל את איש מיד מכהו, כשהיא שומעת שהגמרא רואה אותה כשליחת בית דין. מה הייתה תגובתה? מה הייתה תחושתה?

ד. עבודת היוצא לחיים:

ניתן לראות בסוגיה כמה מוקדים אפשריים לעבודה, ונציע שניים מתוכם.

ראשית, הסוגיה בוחנת את המשמעות של הדין ואת זיקתו לביית הדין. לאור הסוגיה, ייתכן שבמקרים מסוימים יכול כל אדם להפוך לשליח בית דין ולעשות דין בעצמו, או לחילופין, אין צורך בביית דין כדי להתיר מעשים שכאלו. בעקבות מוקד זה, נוכל לשאול שאלות מעין אלו:

- מתי בחייד עשית דין לעצמך? (כיצד הרגשת?) האם בעקבות הלימוד היית נוהג אחרת?
 - לחילופין: נסה לחשוב על מקרה שבו לפני לימוד הסוגיה היית נמנע מלקחת החוק לידיים, וכעת לא תהסס לעשות זאת.
- כיוון אחר היוצא מהסוגיה הוא המתח שבין המערכת והחוק הכללי לבין האמירה האישית, שלעיתים צודקת אך נתקלת במערכת שמטבעה מורכבת יותר ודורשת הוכחות וראיות וכדומה. אם נבחר במוקד זה נוכל לשאול שאלות מעין אלו:
- האם קרה לך שהחוק / המערכת עמדו מול תחושת הצדק האישית שלך? מה עשית? איך הרגשת?

2. הדגמה בפרק א' בספר יונה

הפרק הראשון בספר יונה מספר על ניסיון הבריחה של יונה משליחותו של הקב"ה לקרוא לאנשי נינוה לשוב בתשובה, ועל סופו במעי הדגה, כל זאת על רקע הסערה ותגובת המלחים. כאן יקשה לצאת עם משמעויות הלכתיות (אם כי אפשר לבחון את שאלת ההיתר של המלחים להשליך את יונה לים בזמן הסערה), ובמקרים רבים עלול תלמיד לצאת מלימוד הפרק כשמעבר לידיעת הסיפור ופרשנויות שונות שלו, הוא לא קיים בחייו בכלל.

שאלות שונות שיכולות להישאל כעבודה רוחנית בעקבות לימוד הפרק עשויות לפתוח פתחים לעולמו של התלמיד ולהותיר את הרושם של סיפור יונה והמלחים על חייו. גם כאן נציע כמה תרגילים אפשריים, כהדגמה לשיטת העבודה הרוחנית:

א. עבודת הרגש והחוויה:

- כיצד חשת בזמן לימוד הפרק?
- כיצד חשת כאשר יונה החליט להירדם בירכתי הספינה בעוד המלחים קוראים איש לאלוהיו?
- מה הייתה תחושתך בזמן שבו הטילו המלחים את יונה למים?

ב. עבודת ההזדהות:

- האם יש פן במעשיו או באישיותו של יונה (בפרק או בפירושי חז"ל) שאתה חש שקיים גם בך במובן מסוים? מהו?

ג. עבודת הדמיון:

- דמיין את רב החובל יורד מהספינה ומספר לאשתו, לבני ביתו ולשכניו את אשר אירע בים. מה הוא מספר להם? מה יחסו ליונה? כיצד הם מגיבים?

ד. עבודת היוצא לחיים:

- ניתן להציע לאור הפרק כמה מוקדים, ונביא שניים מתוכם.
- ראשית, הפרק מלמדנו על חוסר היכולת של אדם לברוח משליחותו. לאור זאת, נוכל לשאול את השאלות הבאות:
- האם בחייד חשת פעם שאתה מעוניין בבריחה משליחות או שאין לך כוח לשליחות? לו סיפורו של יונה היה לנגד עיניך באופן שבו למדנו אותו כעת, האם הוא היה משפיע על החלטתך?
 - מה לדעתך חש יונה כאשר הקב"ה החליט להותיר את נינוה על כנה? האם חשת רגש מסוג זה בחיידך? מתי?
- אפשרות אחרת היא לראות את תשובת המלחים המופיעה בפרק. תשובת המלחים נגרמת כתוצאה מהצללתם מסכנת הנפשות שהיו נתונים בה וכנראה גם מצפיייתם באירוע הנסי שבהשקטת הים.
- האם קרה לך בעבר שעמדת בפני סכנת נפשות וניצלת? לחילופין, האם היית עד לנס? מה עורך בך באירוע זה? כיצד הדבר השפיע על חיידך?

חלק ב ♦ על למידה משמעותית בלימוד התורה

כאמור לעיל, אלו רק דוגמאות ראשוניות וכלים בסיסיים לעבודה הרוחנית. האחריות על המורה בהקשר הזה היא גדולה: לדייק ולהתאים את העבודה המתאימה לתלמידיו ולתוכן הנלמד, וליצור ולאפשר את התנאים הנכונים כדי שעבודה מסוג זה תצליח. יש בה, בעבודה הרוחנית, פתח גדול וסיכוי ממשי לחיים של תורה, ולתורה של חיים, לידע שמסוגל להצמיח חינוך, ולחויית למידה משמעותית.